

Exkurs

Úloha a místo úředních lékařek v emancipačním úsilí žen o připuštění ke studiu medicíny

Instituce úředních lékařek v Bosně a Hercegovině nebyla významná jenom pro zajištění lékařské péče a organizaci zdravotní výchovy mezi tamními ženami, zejména muslimkami, ale měla zvláštní úlohu a místo i v ženském emancipačním hnutí v habsburské monarchii za právo žen na lékařské vzdělání.

Ženská otázka je souborem problémů, týkajících se sociálního postavení ženy v rodině a ve společnosti. V minulosti šlo o postavení bezprávné nebo neplnoprávné, a proto usilovalo ženské hnutí o hospodářské, sociální a politické zrovnoprávnění žen s muži. Jedním ze základních požadavků tohoto úsilí bylo ve 2. polovině 19. stol. právo na ženské vzdělání na všech stupních a typech škol.

Středem pozornosti se stal zvláště boj žen o vstup na vysoké školy, zejména na školy univerzitního směru, a z nich pak především na lékařské fakulty. Studentky se začaly objevovat v medicínských posluchárnách a laboratořích takřka současně v USA a v některých zemích západní, střední a východní Evropy.

První žena, která obdržela lékařský diplom, byla britská lékařka Elizabeth Blackwellová (1821 – 1910). Zpočátku působila ve školských službách, od r. 1844 marně usilovala o přijí-

tí na filadelfskou lékařskou fakultu, a proto studovala medicínu pouze soukromě. Teprve r. 1847 se jí podařilo získat povolení k návštěvám přednášek na genevské lékařské fakultě ve státě New York, kde také složila s vyznamenáním zkoušky a r. 1849 byla povýšena na doktorku lékařství. Brzy potom se odebrala do západní Evropy, vymohla si přístup do pařížských a londýnských nemocnic a získala rozsáhlou praxi; tu začala uplatňovat po usazení v New Yorku, kde od r. 1851 zahájila přednáškovou činnost o zdraví a tělesném vývoji žen, vydala spis „The Laws of Life considered with Reference to the Physical Education of Girls“ a otevřela malou nemocnici pro ženy, v níž jako lékařka dosáhla všeobecné vážnosti.¹

Tohoto nepochybného úspěchu využilo ženské emancipační hnutí, vyplývající z tehdejší celkové ekonomické a sociální situace, z rozvoje demokratismu i z iniciativy pokrokových

-
- 1 Z obsáhlé biografické literatury je možno upozornit alespoň na poválečné tituly, např. Kerr, L.: *Doctor Elizabeth*. New York 1946, Ross, I.: *Child of Destiny: The Life Story of the First Women Doctor*. New York 1949, Chambers, P.: *A Doctor Alone. A Biography of Elizabeth Blackwell: The First Woman Doctor 1821 – 1910*. London 1959, Whittier, I.: *Dr. Elizabeth Blackwell: The First Woman Doctor*. Maine 1961, Fancourt, M. S. J.: *They Dared to be Doctors: Elizabeth Blackwell, Elizabeth Garrett Anderson*. London 1965, Mc Ferran, A.: *Elizabeth Blackwell: First Woman Doctor*. New York 1966, Wilson, D. C.: *Lone Woman. The Story of Elizabeth Blackwell. The First Woman Doctor*. Boston 1970, Sahli, N. A.: *Elizabeth Blackwell, M. D. (1821 – 1910): A Biography*. Pennsylvania 1974, Baker, R.: *The First Woman Doctor. The Story of Elizabeth Blackwell, M. D.* New York, s. d. aj. Viz též autobiografii Blackwell, E.: *Pioneer Work in Opening the Medical Profession to Women*. London 1895.

představitelů vědy a kultury, a britská lékařka našla záhy první své pokračovatelky na lékařských fakultách nejenom v USA, ale také v Evropě.

Na evropském území se otevřely brány medicínského studia nejdříve ženám v Paříži a pak velmi rychle také v dalších univerzitních městech, zejména ve Švýcarsku a postupně i v jednotlivých skandinávských zemích, v Itálii, v Holandsku a v Belgii. Akademické senáty povolovaly ženám navštěvovat jednotlivé přednášky a cvičení a postupně jim jako řádným studentkám umožnily také jejich imatrikulaci.

První Evropankou, která využila těchto možností k dosažení doktorátu, se stala ruská lékařka Naděžda Prokofjevna Suslovová (1843 – 1918). Byla dcerou rolníka, který po zrušení nevolnictví sloužil na jednom ze šlechtických velkostatků v petrohradské gubernii. Středoškolské vzdělání získala v dívčím penziónu v Petrohradě a v letech 1861 – 1864 se stala mimořádnou studentkou tamní medicínsko-chirurgické akademie. Pracovala v laboratoři I. M. Sečenova, pod jehož vedením uveřejnila r. 1862 v časopise Medicinskij věstnik výsledky nevelké experimentální práce. Když však bylo ženám zakázáno studovat na všech ruských univerzitách a také na petrohradské medicínsko-chirurgické akademii, rozhodla se na radu svého profesora pokračovat ve studiu mimo Rusko. O velikonocích r. 1865 odejela na lékařskou fakultu v Curychu, kde byla imatrikulována teprve tehdy, když přihlásila k obhajobě disertaci „Beiträge zur Physiologie der Lymphherzen“. Doktorát získala r. 1867 a následujícího roku se vrátila do Ruska, kde pak po

složení předepsaných zkoušek provozovala lékařskou praxi v porodnictví a gynekologii.²

Počet žen, které se po jejím příkladu hlásily ke studiu na curyšské lékařské fakultě zvolna a neustále narůstal. Zvláštní přitom bylo, že zájem o medicínu projevovaly zpočátku spíše cizinky než vlastní Švýcarky. Uchazečky přicházely z Vel. Británie, z USA, z německy mluvících oblastí a zvláště pak z Ruska, odkud bylo na lékařské fakultě imatrikulováno 13 studentek v r. 1872/1873. V průběhu posledně uvedeného studijního roku přišlo studovat na lékařskou fakultu a polytechniku v Curychu 182 ruských studentů, z nichž byly 104 ženy. Na curyšských ulicích bylo slyšet často ruštinu a ruské písně,

-
- 2 Populárně-naučnou a beletrizující publikaci o Suslovové napsal Smirnov, A. A.: *Pervaja ruskaja ženščina* – vrač. Moskva 1960. Autorem posledního časopiseckého příspěvku je Zikjejev, P. D.: Diplom N. P. Suslovoj. K 100-letiju so dňa zaščity N. P. Suslovoj doktorskoj disertaciji. *Kliničeskaja medicina* 46, 1968, č. 11, s. 147 – 149. Daleko více pozornosti bylo věnováno v literatuře V. A. Kaševarové-Rudněvové (1842 – 1899), která byla přijata r. 1863 na medicínsko-chirurgickou akademii v Petrohradě jako stipendistka „baškirského národa“, tj. kozáckého vojska. Studium ukončila r. 1868 s diplomem „lékaře s vyznamenáním“ a se zlatou medailí a r. 1876 obhájila disertaci „Matěrialy dlja patologičeskoj anatomii matočnogo vlagališča“. Stala se tak první ženou, která získala v Rusku hodnost doktora medicíny. Nebyla však připuštěna k vědecké ani k pedagogické činnosti a provozovala lékařskou praxi v Petrohradě a ve Voroněžské gubernii. Srov. k tomu Dioněsov, S. M.: V. A. Kaševarova-Rudněva, *pervaja ruskaja ženščina, doktor medicíny*. Moskva 1965, Zabludovskaja, J. D.: V. A. Kaševarova-Rudněva. Moskva 1965 a četné příspěvky v odborných časopisech. Rovněž Šibkov, A. A.: *Pervyje ženščiny – mediki Rossiji*. Leningrad 1961.

takže město bylo právem označováno přídomkem „druhé Rusko“.³

Spolu s ruskou akademickou mládeží se v Curychu soustřeďovala i ruská revoluční emigrace v čele s P. L. Lavrovem a S. G. Něčajevem, s nimiž byl v těsných stycích také M. A. Bakunin. Medičky tak měly možnost navštěvovat ruskou knihovnu a studovat tam ilegální literaturu, zapojovat se do činnosti revolučních kroužků, takže po návratu do Ruska mnohé z nich kriticky vystupovaly proti samoděržaví.⁴

Proto vydal car zvláštní ukaz, který nařizoval, aby všechny ruské studentky, pokud chtěly provozovat lékařskou praxi ve vlasti, opustily do konce r. 1873 Curych a pokračovaly ve studiu buď na lékařských fakultách v Bernu nebo v Paříži, případně ve zvláštních kursech školených akušérek v Petrohradě.

Původně čtyřleté kursy byly otevřeny r. 1872 při petrohradské medicínsko-chirurgické akademii za účelem výchovy porodních asistentek se všeobecným lékařským vzděláním, které by byly způsobilé poskytovat péči v dětských, gynekologických a venerických chorobách. Krátce předtím, co mělo dojít k vyřazení prvních absolventek, byla délka kursů r. 1876 prodloužena na pět let a místo jejich konání převedeno do Nikolajevské vojenské nemocnice v Petrohradě; současně se

---

3 Meier, J. M.: Knowledge and Revolution. The Russian Colony in Zuerich (1870 – 1873). A Contribution to the Study on Russian Populism. Assen 1955, s. 43.

4 Kiperman, A. Ja.: Russkaja emigrantskaja kolonija v Cjuriche i jejo svjazi s Rossijej v načale 70-ch gg. XIX v. Učennyje zapiski – Šujskij gosudarstvjenyj pedagogičeskij institut 10, 1963, s. 217 – 218.

změnilo i oficiální označení ze zvláštních kursů školených akušerek na lékařské ženské kursy. Za zostřené politické reakce po atentátu na Alexandra II. bylo však přijímání posluchaček do kursů omezeno a nakonec vůbec zastaveno. Kursy prošlo za dobu jejich trvání 695 lékařek, které se uplatnily ponejvíce v lékařské službě v samosprávě venkovských obvodů (zemstvech) a dále v ruských středoasijských oblastech, kde tradice nepřipouštěla k léčení muslimek lékaře – muže.⁵

Petrohradské kursy byly první vysokoškolskou lékařskou institucí nejenom v ruském, ale prakticky i v celoevropském vývoji. Obsahovou náplní a zaměřením se jim přiblížila o něco později příprava lékařek ve Vel. Británii, která byla zahájena r. 1874 na zvláštní vysoké škole London School of Medicine for Women a oddělovala rovněž studium žen od studia mužů.⁶

-
- 5 Někрасова, J.: Iz prošlogo ženskich kursov. Moskva 1886 a Sušinskij, P. P.: Ženščina-vrač v Rossiji. Očerк děsјatiletija ženskych vračebnych kursov (1872 – 1882). S. Petěrsburg 1887. Z příležitostných časopiseckých příspěvků Bazanov, V. A., Pavlučkova A. V.: Ot „babič'ich škol“ k „ženskim vračebnym kursam“. Akušerstvo i genealogija 48, 1972, č. 11, s. 74 – 76, Belickaja, E. L.: Higher Medical Education of Women in Russia. Asklepij 3, 1974, s. 114 – 119, Karnaučova, E. I.: K načalu ženskogo medicinskogo obrazovanija v Rossiji. Sovětskoje zdravoočraněnije 21, 1962, č. 1, s. 48 – 52, Pavluškova, A. V.: Petěrburgskije ženskije vračebnyje kursy i obščestvennomedicinskaja dějatěl'nosť ich vypusknic. Ib. 38, 1979, s. 53 – 57, Stočik, A. M., Ponětajeva, N. E.: K istoriji vyššego medicinskogo obrazovanija ženščin v Rossiji. Zdravoočraněnije Rossijskoj Federaciji 16, 1972, č. 9, s. 37 – 41, Rozova, K. A.: Pervaja ženskaja vyššaja medicinskaja škola v Rossiji. Fel'sher i akušerka 37, 1972, č. 7, s. 35 – 38 ad.
- 6 Thorne, I.: Sketch of the London School of Medicine for Women. London 1905, Bell, E. H. Ch. M.: Storming the Citadel. The Rise of

Proti ženám západní a východní Evropy zůstávaly středoevropské adeptky lékařského vzdělání v nevýhodě, neboť studijní záměry mohly realizovat ve svých vlastech jen v neúplném a značně omezeném rozsahu. Podle platných zákonů a nařízení směly navštěvovat domácí lékařské fakulty pouze jako mimořádné studentky. Např. v Předlitavsku poskytlo ministerstvo kultu a vyučování teprve r. 1878 všem rektorátům poučení o připuštění žen na univerzity, podle něhož mohly se souhlasem akademických senátů hospitovat jako studentky na přednáškách a cvičeních, neobdržely však o tom žádné úřední potvrzení.⁷

Jako hospitantky nesměly být ovšem ženy na středoevropských univerzitách imatrikulovány, ani jim nebylo umožněno podrobovat se zkouškám. Jejich připuštění na univerzity bylo tak jenom počátečním krokem k řádnému studiu, jehož závěr, tj. dosažení doktorátů se stále ještě ztrácel ve vzdálené budoucnosti.

Po celou poslední třetinu 19. stol. zůstávala tak tato problematika napořád předmětem rozhořčených polemik. První kritický názor na toto téma vyslovil r. 1872 mnichovský profesor anatomie a fyziologie T. L. W. Bischoff a donutil tak své kolegy

---

the Woman Doctor. London 1953 ad.

7 Verordnung des Ministers für Kultus und Unterricht vom 6. Mai 1878, Z. 5385 – Ministerialsverordnungsblatt des Ministeriums für Kultus und Unterricht, Nr. 15 an die Rektorate sämtlicher Universitäten, betreffend die Zulassung von Frauen zu Universitätsvorlesungen. In: Die österreichischen Universitätsgesetze. Herausgegeben von Dr. Leo Ritter Beck v. Mannagatta und Dr. Carl v. Kelle. Wien 1906, s. 562 – 564.

v Curychu k veřejnému vystoupení na obranu tamní lékařské fakulty a jejich zkušeností se studiem žen.⁸

V průběhu příštích dvou desetiletí objevovaly se vedle negativních stanovisek stále častěji i souhlasné projevy a vytvářely se tak podmínky k útočně vyhroceným sporům, které vyvrcholily v polovině 90. let 19. stol. Ve Vídni k nim např. zavdal podnět hluboce kultivovaný propagátor českých kulturních snah a profesor chirurgie E. Albert, proti jehož překvapivě odmítavému postoji k medicínskému studiu žen vystoupilo několik autorů.⁹

-
- 8 Bischoff, T. L. W.: *Das Studium und die Ausübung der Medicin durch Frauen*. München 1872 a k tomu Böhmert, V.: *Das Studium der Frauen mit besonderer Rücksicht auf das Studium der Medicin*. Leipzig 1872 a Hermann, L.: *Das Frauenstudium und die Interessen der Hochschule*. Zürich 1872.
  - 9 Albert, E.: *Die Frauen und das Studium der Medicin*. Wien 1895 a k tomu zvláště Hannak, E.: *Prof. E. Albert's Essay Die Frauen und das Studium der Medicin kritisch beleuchtet*. Wien 1895 a Kronfeld, M.: *Die Frauen und die Medicin. Prof. Albert zur Antwort. Zugleich eine Darstellung der ganzen Frage*. Wien 1895 a řada příspěvků, formulovaných pro i proti v časopisech. Polemiky na stejné téma se rozvinuly i v jiných univerzitních městech habsburské monarchie, kde však nepřekročily časopisecký rámec. V Krakově např. Rydygier, L.: *O dopuszczeniu kobiet do studiów lekarskich*. *Przegląd Lekarski* 34, 1895, č. 7, s. 99 – 102, týž: *W sprawie dopuszczenia kobiet do studiów lekarskich. Odpowiedz prof. Cybulskiemu*. *Ib.*, č. 9, s. 132 – 133 a týž: *Zur Frage der Zulassung der Frauen zum Medicin-Studium*. *Wiener klinische Wochenschrift* 9, 1896, č. 15, s. 275 – 278. K tomu Cybulski, N.: *Z powodu artykulu prof. Rydygiera. O dopuszczeniu kobiet do studiów lekarskich*. *Przegląd Lekarski* 34, 1895, č. 8, s. 114 – 117.

V argumentaci polemizujících stran zaujímaly prvořadě místo odkazy na působení žen v lékařském povolání v cizím i v domácím prostředí. V Rakousku se mohli přívrženci otázky připuštění žen k medicínskému studiu a k výkonu lékařského povolání odvolávat pouze na několik jednotlivkyň. Byly jimi jednak R. V. Putjata-Kerschbaumerová, ruská lékařka, která na základě osobního císařova povolení provozovala operátorskou praxi se svým manželem v očním sanatoriu v Salcburku, jednak G. Rothová rodačka ze slovenského Červeného Kameňa, která byla jmenována ministerstvem války na místo hlavní lékařky v penzionátu pro důstojnické dcery ve Vídni-Hernalsu, a dále především A. Bayerová a další úřední lékařky v Bosně a Hercegovině. Vyústění polemik k nové instituci, která byla zřízena v okupovaných zemích, způsobil sám jejich původce, když ve své brožuře nepředloženě psal mj. o tom, že bosenské a hercegovské muslimky s oblibou vyhledávaly lékařskou pomoc u rakouských lékařů-mužů a nepociťovaly k nim prý ani tu nejmenší nedůvěru.¹⁰

Tohoto tvrzení, které ostatně nepatřilo k jediným slabým místům mezi Albertovými důkazy, využili jeho oponenti k věcnému protiútok. Nejpřesvědčivější argumenty tu shromáždil M. Kronfeld, když podrobně citoval z nedávno předtím publikované oficiální zprávy všechny důvody, které vedly ke zřízení úřadů lékařek v některých bosenských a hercegovských městech, a využil této příležitosti současně k tomu, aby dokázal, jak mohla žena plnit lékařské povinnosti i v neobvyklých a krajně obtížných podmínkách muslimského světa.¹¹

---

10 Albert, E.: o. c., s. 34.

Vypsáním prvních konkursů a postupným obsazováním míst úředních lékařek dostala se habsburská monarchie do nezáviděníhodné situace, neboť ženám stále neuznávala jejich zahraniční lékařské diplomy, ani jim neumožňovala jako řádným studentkám navštěvovat domácí lékařské fakulty. Jediným východiskem z tohoto paradoxu bylo proto jeho popření, které vedlo ke zrovnoprávnění žen s muži v akademickém studiu vůbec a ve studiu medicíny zvlášť.

Stalo se tak nejprve úpravami nostrifikace lékařských diplomů, kterých dosáhly ženy v zahraničí, a dále připuštěním žen k řádnému studiu na lékařských fakultách nejprve v Uhrách r. 1895 a později také v Předlitavsku r. 1900, čímž získaly ženy v habsburské monarchii možnost dosáhnout i na domácí půdě doktorátů a na základě nich také oprávnění k provozování lékařské praxe.¹²

---

11 Kronfeld, M.: o. c., s. 25 – 26.

12 Verordnung des Ministers für Kultus und Unterricht vom 19. März 1896, Reichsgesetzblatt Nr. 45, Ministerialverordnungsblatt des Ministeriums für Kultus und Unterricht Nr. 20, betreffend die Nostrification der von Frauen im Auslande erworbenen medicinischen Doctordiplome a dále Verodnung des Ministers für Kultus und Unterricht vom 3. September 1900, Reichsgesetzblatt Nr. 149, Ministerialverordnungsblatt des Ministeriums für Kultus und Unterricht Nr. 49, betreffend die Zulassung von Frauen zu den medicinischen Studium und zum Doctorate der gesamten Heilkunde – cit. sbírka Die österreichischen Universitätsgesetze, s. 566 – 567 a 570 – 571. Takto poskytnutých možností využily poprvé v Předlitavsku Gabriela Posanerová v. Ehrenthal a v Uhrách Vilma Hugonnayová – srov. o tom Jantsch, M.: Die Entwicklung des ärztlichen Frauenberufes. Zum 100. Geburtstag von Dr. Gabrielle Possaner von Ehrenthal. Mitteilungsblatt der Ärztekammer für Wien 12, 1960, č. 6, s. 6 – 15

Veškerá dosavadní literatura o boji žen za právo na vzdělání v Rakousko-Uhersku se shoduje v příznivém hodnocení úlohy a místa instituce úředních lékařek k úspěšnému zakončení snah o vstup ženské mládeže na vysoké školy, především pak na lékařské fakulty.¹³ Jmenování první úřední lékařky a její průkopnické působení v Tuzle a v Sarajevě, stejně jako počáteční výsledky, kterých dosáhly svou lékařskou praxí její nástupkyně z Mostaru a v Tuzle, byly v argumentaci ženského emancipačního hnutí poslední a současně nejúčinnější zbraní.

---

a Szállási, Á.: 100 éve szerzett oklevelet az első magyar orvosnő. Orvosi Hetilap 120, 1979, s. 1950 – 1952.

- 13 Eiselsberg, A.: Zum medicinischen Studium der Frauen. In: Dreissig Jahre Frauenstudium in Österreich 1897 bis 1927. Wien 1927, s. 11 – 12, Hofstätter, R.: Über das Hochschulstudium der Frauen in Österreich mit besonderer Berücksichtigung des ärztlichen Berufes. Archiv für Frauenkunde und Konstitutionsforschung 15, 1929, č. 3 – 4, s. 301 – 319, List-Ganser, B.: Das akademische Frauenstudium. In: Frauenbewegung, Frauenbildung und Frauenarbeit in Österreich. Wien 1930, s. 192 – 202, Fichna, M.: Vorkämpferinnen für das medicinische Frauenstudium in Österreich. Zeitschrift des Bauvereines der Akademikerinnen Österreichs 2, 1959, č. 2, s. 13 – 14, Sablik, K.: Zum Beginn des Frauenstudiums an der Wiener medicinischen Fakultät. Wiener medizinische Wochenschrift 118, 1968, č. 40, s. 817 – 819, Jantsch, M.: Der Aufstieg der österreichischen Ärztin zur Gleichberechtigung. In: Frauenstudium und akademische Frauenarbeit in Österreich. Wien-Stuttgart 1968, s. 24 – 29 a Heindl, W., Tichy, M.: o. c.